

**SUB SEMNUL „EST-ETICII”: MONICA LOVINESCU, ÎNTRE
„JURNALELE INDIRECTE” ȘI *JURNALUL ESENTIAL*¹**
*Under the Sign of "East-Ethics": Monica Lovinescu between "Indirect Diaries" and
the Essential Literary Diary*

Alina CRIHANĂ²

Abstract

To the average reader and, generally speaking, to the Romanian intellectuals who experienced the totalitarian regime, Monica Lovinescu's figure has been always related to an important phenomenon defining an outstanding resistance pole: 'Radio Free Europe' –where from Eugen Lovinescu's daughter, exiled to Paris shortly after the so-called Soviet 'liberation' of 1944, has been broadcasting her literary and cultural debates for over thirty years – definitely represents a genuine catalyst of anti-totalitarian dissidence and militant movement. Actively involved in the anti-communist fight, Monica Lovinescu has directly dedicated her existence in exile to supporting the Romanian intellectual elite which has been influenced by so many 'historical cataclysms', as it has been confirmed in her recurrent reflections inserted both in her personal writings and the 'indirect diaries' – Unde scurte / Radio Short-waves –approaching mainly Romanian literature under totalitarian regime. As for the reader interested in finding the ideological motivation of the post-totalitarian literary battles (and, by extension, the cultural ones), Monica Lovinescu's name is representative for the revisionist movement whose contemporary followers in search for symbolic legitimacy could but take advantage of the incontestable charisma of their mentor. In this perspective, one can notice the discrepancy occurring between the often inconsistent contemporary revisionist approaches (but always legitimised by the overt or covert reference to the model) and Monica Lovinescu's opinions voiced out during a life-long cultural career serving the 'east-ethical' ideology. It seems to be the major coordinate founding both the militant activity and life (which are genuinely compatible) of E. Lovinescu's daughter: mostly important, it is not compatible with the virulent denial of the aesthetic values self-defining the Post-War literary canon, despite of Monica Lovinescu's obvious reticence as for the respective authors and their 'legitimising' critics are concerned.

Keywords: personal writing, „east-ethical” revisionism, „(auto)biographical ideology”, narrative identity, „duty of memory”.

În *Cuvântul înainte* (datat martie 2002), care „închide” seria avânturilor lămuritoare privind *Jurnalul esențial* (2010) și deschide calea, în același timp, către aventura memoriei consemnată, într-o formă condensată³, în paginile acestuia, Monica

¹ This paper is supported by the Sectorial Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number SOP HRD/89/1.5/S/59758.

² Assoc. Prof. PhD., *Dunărea de Jos* University, Galați

³ Așa cum subliniază semnatarea celorlalte două avânturi – Ioana Pârvulescu, autoarea prefeței intitulată *Monica Lovinescu* și Cristina Ciobă, autoarea *Notei asupra ediției – Jurnalul esențial* (București, Humanitas, 2010) este „o variantă « concentrată »”, „reduc[ă] la miez, decojit[ă] de redundanțe și de fraze-parazit” a celor șase volume de jurnal publicate de Monica Lovinescu la Humanitas între 2002 și 2006 și „cuprinzând însemnări din perioada 1981-2000 (mai puțin anul 1989)”. Am optat pentru selectarea citatelor ilustrative din această versiune condensată (pe care am comparat-o, firește, cu cele șase volume), care evită notațiile redundante asupra aceluiași eveniment. (De altfel, selecția Cristinei Ciobă, „facilitat[ă] tocmai de caracterul fragmentar al notației, ce dă autonomie părților fără a dezasambla întregul”, ni s-a părut o reușită a proiectului de a „oferi oricărui cititor, cât mai direct și mai percutant, imaginea unei epoci și a conștiinței care a oglindit-o”. (*Notă asupra ediției*, p. 13, 12)) Referințele însoțind citatele selectate (inclusiv citatele din *Unde scurte I* și din *Est-etice*) vor conține, din acest motiv, precizarea, între paranteze pătrate, a anului în care au fost consemnate respectivele reflecții, notații etc.

Lovinescu își descrie demersul, subliniindu-i mizele înscrise (cum altfel?) pe coordonatele unei „etici a neuitării”: „Jurnalul acesta nu reconstituie o existență, ci o agitație. [...] De mai totdeauna ciuruită, memoria mea era incapabilă să înmagazineze totul. Aș fi intitulat aceste însemnări – ce merg din 1981 până în 2001 – *Agende*, dacă n-aș fi ales titlul pentru jurnalul zilnic și „sburătorist” al lui E. Lovinescu. Chiar dacă jurnalul meu – pe care n-aș îndrăzni să-l compar cu al tatei – nici ca valoare, nici ca interes – are și alunecări personalizate, „pactul autobiografic” se anulează de la sine din moment ce paginile de față sunt scrise *despre* și *pentru* alții. Cum exilul a luat niște proporții necunoscute în istoria noastră, cum fenomenul e aproape inedit, aceste notații (de fond sau de detaliu) mi s-au părut utile cercetătorului de mâine. Într-adevăr, cei de azi par împărțiți în două categorii distincte și chiar antinomice: unii, rarissimi, pentru care tot ce ține de exil este excepțional, alții – mai numeroși – nedispuși să-l ia în seamă și să-i confere sens și valoare. O bună parte din scriitorimea română pare a evita cât mai sistematic orice referire la exilați. În general, memoriile și jurnalele apărute în ultimul deceniu nu țin seama de legăturile – uneori foarte strânse și active, mergând până la complicitate în mai multe cazuri –, care se stabiliseră între scriitori din țară și alții din exil. [...] Presupun că și din acest punct de vedere – ca în atâtea alte domenii –, *punerea la zi a trecutului*⁴ reprezintă o condiție esențială a supraviețuirii.” (Lovinescu, 2010 [2002]: 15-16)

Pactul de lectură propus de Monica Lovinescu fixează, așadar, de la bun început, o serie de repere raportabile deopotrivă la sensul imprimat propriei narațiuni identitare, ca tip de reconstituire (și chiar de *reconstrucție*, în măsura în care textele inițiale au suferit ajustări, datorate autoarei înseși) a unei istorii aparținând trecutului, și la contextul socio-cultural al publicării – asociat unui anume orizont de așteptare – caracterizat de o criză a memoriei istorice, culturale și colective. Sub acest aspect, *Jurnalul...* își programează lectura și, proiectează, implicit, o transformare de orizont, modelată de interpretarea autoarei, a cărei hermeneutică a istoriei, dublată de una a propriei poziționări în această istorie – în câmpul „practic” și, firește, în cel al (auto)reprezentărilor mijlocite de povestirea vieții –, însoțește mereu (nu doar în prologul citat) procesul „punerii în intrigă” (Ricoeur, 1983: 127).

Din punctul de vedere al construcției, *Jurnalul...* se afirmă, începând chiar din acest „prag” al reconstituirii, ca un soi de „arhivă”⁵ menită să stocheze memoria unei *alterități* pe care autoarea și-o apropiază, în măsura în care se recunoaște în ea, prin asumarea – în detrimentul „pactului autobiografic” (imposibil, totuși, de „anulat”, în ciuda „programului” declarat) – a unui „pact cu Istoria” (Simion, 2002: 21-22) specific, sub aspect tematic, mai curând *memoriilor*, cărora nu le împrumută, însă, și arhitectura narativă. Mai mult decât o „punere la zi” a evenimentelor existenței personale, *Jurnalul...* se dorește (și reușește) a fi oglinda, fie și fragmentară, a unui dublu context istoric, cultural și identitar ipostaziat din perspectiva, iarăși dublă, a celei care alesese

⁴ Ultima subliniere ne aparține.

⁵ Pasiunea „arhivistică” este, și ea, declarată, în chiar paginile *Jurnalului*.

să trăiască la Paris, „în această nesfârșită paranteză românească” (Lovinescu, 2010 [1990]: 288).

E vorba, pe de o parte, de o lume culturală românească *supraviețuind*, sub dictatură, grație eforturilor unei elite care își permite puține acte de disidență propriu-zis politică, dar care *rezistă* prin prezervarea valorilor ei *estetice*, și de care autoarea *Esteticelor* nu se poate despărți, cel puțin din punct de vedere afectiv⁶, nici după 1990, în ciuda *diferențelor* de ordin ideologic afirmate – în raport cu anumite segmente ale ei – în cursul unei polemici deja celebre. „Sentimentul de apartenență” (Mucchielli, 1999: 67-68) la această lume nu poate însă anula *écart*-ul, nu doar geografic, ci, în egală măsură, identitar⁷ și cultural, care amprentează, fără îndoială, poziționarea intransigent „estetică” a autoarei în raport cu câmpul cultural românesc. Această distanță, ireductibilă în pofida legăturilor profunde și permanente cu spațiul de origine, este cea care modelează într-o măsură considerabilă, credem, atât „ideologia [auto]biografică” (Bourdieu, 1986: 69) asumată de autoarea *Jurnalului...* (și, firește, a memoriilor intitulate *La apa Vavilonului*, 1999-2001), cât și ideologia sa „estetică”, reperabilă în exercițiul critic și eseistic din *Undele scurte* (1990-1996) și *Etica neuitării* (2008).

Pe de altă parte, *Jurnalul...* restituie atmosfera fascinantei lumi a diasporei românești de la Paris, populată de figuri aproape mitizate (nu în sensul idealizării lor în interiorul fragmentelor de „frescă” biografică schițate de Monica Lovinescu, ci în același mod legat de poziția lor, recunoscută, în panteonul cultural universal), precum Ionesco și Cioran, cărora li se alătură, periodic, Mircea Eliade, (mai rar) Vintilă Horia etc. – o lume „agitată” în măsura în care își „întrețese” propriile destine în istoria „obsedantă” a primei. O lume a exilului deopotrivă „intelectual” și „mobilizat”⁸, pe care autoarea *Jurnalului...* o reconstituie din interior, din unghiul martorului și al protagonistului activ

⁶ E vorba de „o altă viață. De care nu mă vindec.” (2010 [1984]: 125, s. n.)

⁷ Acest *écart* se adaugă celui specific tuturor povestirilor vieții (asumat, și el, de naratoarea *Jurnalului...*): Elisabeth W. Bruss, Philippe Lejeune, Jean Starobinski, Gisèle Mathieu-Castellani, Georges Gusdorf, Thomas Clerc, Jean-Philippe Miraux, Sébastien Hubier, pentru a-i numi doar pe câțiva dintre teoreticienii genurilor biograficului preocupați de problema *dedublării eului* – inerentă scriiturii personale – au subliniat, toți, acest *écart* în egală măsură identitar și temporal care separă instanțele povestirii (autorul real ca actor socio-cultural /vs/ autorul *implicit*, pe de o parte, și autorul *implicit* /vs/ naratorul /vs/ personajul – ca instanțe textuale –, pe de altă parte) și pe care se întemeiază (re)configurarea istoriei în exercițiul reconstituirii. Același *écart* marchează, din perspectivă hermeneutică, diferențele dintre cei doi poli ai „identității narative” identificați de P. Ricoeur – „la mêmété” și „l’ipséité” (1990: 12-14) –, și – din perspectivă psiho-sociologică – dintre cele două componente ale identității psiho-sociale („sinele” / „le soi” și „ego”-ul). Cf. René L’Ecuyer, *Le Concept de soi* (Paris, PUF, 1978): „[Le] Soi, dont la fonction est principalement perceptuelle, se réfère à la façon dont l’individu se perçoit, aux attitudes et aux sentiments qu’il ressent à son égard, se rapporte au soi-en-tant-qu’objet (*self-as-an-object*), d’attitudes, d’évaluations. C’est ce que la personne pense d’elle-même et formule à son propre sujet.” „[L]’Ego, dont la fonction est principalement exécutoire, se réfère à un ensemble de processus régissant le comportement et orientés vers l’action. C’est l’aspect actif qui concerne l’action et l’adaptation, se rapporte au soi-en-tant-qu’agent (*self-as-a-doer*). C’est aussi le soi en tant qu’il se réfère aux processus actifs de pensée, sélection, mémorisation.” (L’Ecuyer, 1978: 21; apud Lucy Baugnet (1998: 26). Cf. Jean-Claude Kaufmann, *Ego. Pour une sociologie de l’individu*, Paris, Nathan, 2001 ; *L’invention de soi. Une théorie de l’identité*, Paris, Armand Colin, 2004 ; *Quand Je est un autre. Pourquoi et comment ça change en nous*, Paris, Armand Colin, 2008.

⁸ În termenii lui Mihai Dinu Gheorghiu, „exilul intelectual poate fi definit mai degrabă printr-o dublă opoziție: una față de regimul politic din țară, dar și una față de tentativele de a reconstitui sau de a întreține în exil o legătură de tip comunitar, de a reduce exilul la o dimensiune militantă („singura opoziție” ori singura „elită autentică”). Este ceea ce distinge *exilul intelectual* de *exilul mobilizat*” (2007: 284).

în câmpul cultural, dar și, în același timp, implicat în mersul *ceileilalte*, de care rămâne iremediabil legată, în pofida oricăror „deziluzii” personale.

La un alt nivel de lectură, al semnificațiilor „ideologice” și etice, *Jurnalul...* este expresia, nu în ultimul rând polemică, a unei lupte împotriva uitării – de la care autoarea nu abdică nici măcar în momentele (consemnate) de criză, cele care îi revelează „prețul cumplit” al exilului – și pe care o ilustrează, sub alte forme generice, și „jurnalele indirecte” – *Undele scurte*, inclusiv (sau mai ales) *Est-eticele*. În fapt, *Jurnalul...* consemnează – dincolo de istoria parțială a unui fenomen, exilul intelectual românesc, îndeosebi în ipostaza sa „mobilizată”, ilustrată exemplar (în absența vreunei *intenționalități* automatizante⁹) de una dintre personalitățile lui cele mai proeminente – istoria „facerii” *Undelor scurte*, dedicate, în marea lor majoritate, fenomenelor culturale și, mai ales, literare din spațiul de origine. Identitatea autoarei (atât cea psiho-socială, în multiplele ei aspecte, cât și cea „nativă”) – naratoare și (*malgré elle*) protagonistă a celor mai multe dintre episoadele istoriei reconstituite în *Jurnal...*, deci semnatară (învolutară) a unui „pact autobiografic” – se (re)construiește „oglundindu-se” în cele două ipostaze generice (*Jurnalul* și *Undele scurte*) și, în același timp, se lasă interpretată pornind de la aceste repere. Este motivul pentru care povestirile vieții nu pot fi analizate în absența raportării la „jurnalele indirecte”, care oferă, în plus, ocazia comparării unor ipostaze critice diferite – circumscrise unor segmente temporale și ele diferite – și care trebuie puse în relație cu „fluctuațiile” identitare ale memorialistei, modelate de experiențele personale mereu conectate la seismele „marii istorii”.

Revenind la „ideologia [auto]biografică”, să constatăm, pornind de la pasajul citat, că însăși recuzarea „pactului autobiografic” se înscrie, dincolo de concesiile făcute unor „alunecări personalizate”, într-un program care pune, declarat, memoria individuală în serviciul unei memorii a exilului românesc (și, în genere, a culturii naționale), ea însăși „matrice” – cum ar spune Paul Ricœur (2000: 106) – a istoriei. Sub acest aspect, proiectul memorialistic al Monicăi Lovinescu apare, în mod evident, îndatorat ideologiei sale „est-etice”, înțeleasă în dimensiunea ei de „etică a neuitării”, un antidot – aceasta din urmă – împotriva „eroziunii [...] memoriei, [...] a demnității, [...] a omeniei”, chiar a ... „comunismului” (Lovinescu, 2010 [1995]: 377). O ideologie

⁹ Deși autoarei notațiilor nu îi este străină această proiecție mitizată a angajamentului său în dinamica fenomenelor culturale din spațiul de origine („Numai că, *volens-nolens*, mitul există și noi suntem protagoniștii lui.” (2010 [1984]: 135)) – o reprezentare identitară *atribuită* de elitele rezistente, sub dictatură, și conservată parțial, în ciuda „disonanțelor identitare” antrenate de conflictele dintre „revizioniști” și „conservatori”, îndeosebi în cadrul grupurilor de apartenență ale primilor, și după 1989 – povestirea vieții nu indică, la nivel *manifest*, o vocație a automi(s)tificării. Ceea ce nu înseamnă că această dimensiune (specifică tuturor scriiturilor eului) ar fi absentă din structura *Jurnalului...* În plan *latent*, „mito-istoria” identitară vine să contracareze, *terapeutic* și *compensator*, sentimentul culpabilității provocat de marea tragedie personală (moartea mamei în închisoare), pe care „travaliul de doliu” nu îl poate oculta. Cf. Georges Gusdorf, *Auto-bio-graphie. Lignes de vie 2*, Paris, Odile Jacob, 1991. În termenii lui Gusdorf, în scriitura autobiografică, „à l’histoire de la personnalité s’oppose [...] une mythistoire, plus vraie que le réel. [...] L’écart entre le moi remémorant et le moi remémoré permet l’interventi de l’instance mythique, remaniant la réalité du vécu pour la rendre plus semblable à l’identité que le sujet se reconnaît par-delà les déformations et les malentendus de l’évènement. [...] *La vérité du moi, la plus vraie vérité, est une mythologie du moi.*” (1990: 480-481, 483, s. n.)

care, dincolo de miza *terapeutic-compensatorie* (mai mult sau mai puțin) *latentă* – în raport cu traumele memoriei individuale, mărturisite de cea care conștientizează că, atât „cât trăie[ște], mormântul ei [al mamei, n. n.] e în [s]ine” (Ibidem [1993]: 340) – ajunge să confere „sens și valoare” nu doar unei întregi existențe dedicate unei României puse, în momentele de angoasă postdecembristă, sub semnul ficțiunii¹⁰, nici doar exilului „militant” în ansamblu, ci unor practici culturale menite să contracareze – în spațiul estic postcomunist – reeditarea unor forme (specifice totalitarismului) de „abuz al memoriei” (Ricœur, 2000: 82-83).

Din această perspectivă, proiectul „est-etic” al Monicăi Lovinescu nu ni se pare (iarăși, *în ciuda* autoarei *Jurnalului...*¹¹ și a *Undelor scurte*) că l-ar contrazice pe acela, în egală măsură *etic*, al adepților „rezistenței prin estetic”. *Diferențele* (explicabile, nu în ultimul rând, prin prisma tragediei personale care creează – și întreține, pe parcursul întregii vieți – premisele acelei „nausée” acutizate după 1990) apar la nivelul „obiectului” vizat în exercițiul „datoriei față de memorie”: în cazul Monicăi Lovinescu, primatul este acordat memoriei *oamenilor* – ca actori socio-culturali –, în vreme ce, în cel de-al doilea, este privilegiată memoria *cărților*, altfel spus a produselor *estetice* care înscriu în spațiul scriiturii, „urmele” unei istorii „obsedante”. O „est-etică” față cu o „etică a esteticului”¹², a căror opoziție de fond este alimentată, chiar radicalizată – la nivelul (meta)narațiunilor legitimizează contemporane – de proliferarea istoriilor concurente asupra aceluiași context, produse de „revizioniști” și de „conservatori”.

Problema opoziției ideologice dintre „est-etică” și „rezistența prin estetic” ar trebui analizată, credem, din acest motiv, dintr-o perspectivă care să ia în calcul, dincolo de conflictele de ordin personal (importante, fără îndoială, în măsura în care generează transformări radicale ale imaginilor identitare pe care și le atribuie unii altora „actorii” angajați în „bătăliile canonice”, acum, ca și în primii ani postdecembriști), dinamica specifică a câmpului socio-cultural (post)totalitar în ansamblul său. Un câmp aflat în relație de subordonare – în prezent, ca și în trecutul totalitar – față de cel politic, în care „disonanțele identitare” (Mucchielli, 1999: 100) apar, astăzi, pe fondul unor bătălii pentru legitimitate simbolică: efectul acestora din urmă este, între altele, „ruptura”, remarcată de autoare în prologul citat, dintre elitele „pro-exilice” și cele care trec sub tăcere, într-o măsură mai mare sau mai mică, rolul exilului „militant”. Din acest punct de vedere, supralicitarea actuală a revizuirii „est-etice” în valorizările

¹⁰ „Ne întrebăm chiar [...] dacă nu ne-am înșelat dedicând unei României fictive o întreagă existență.” (2010 [1992]: 327-328).

¹¹ „...sînt și știu că pe deasupra oricăror estetisme mă aflu [...] în fața Memoriei așa cum este înregistrată azi spre a dăinui.” (Ibidem [1988]: 254).

¹² Sintagma este inspirată de aceea a lui Michel Maffesoli – „*l'éthique de l'esthétique*” / „*etica esteticii*” (cf. *Au creux des apparences. Pour une éthique de l'esthétique*, Éditions de la Table Ronde, 2007, p. 12, trad. noastră), fără a acoperi în întregime, în înțelesul pe care i-l atribuim aici, semnificațiile date de sociologul francez. „Etica esteticului” ar implica, în cazul la care ne referim, atât o „difracție” a esteticului „în ansamblul existenței” (personale) și o anume „manieră de a fi (*ethos*)” împărtășită de adepții „rezistenței prin scriitură” în interiorul grupurilor de apartenență, cât și, mai ales, o filosofie existențială care fundamentează (re)configurarea istoriei în povestirile vieții publicate după 1989.

canonului¹³ literar postbelic, asociată stigmatizării „retragerii” („compromițătoare” din unghi politic) în estetic a adversarilor „rezistenți”, ni se pare a fi expresia unei instrumentalizări abuzive, în scopuri autolegitimatoare, a „patrimoniului” ideologic lăsat de Monica Lovinescu. Rezultatul practicilor revizioniste – care facilitează un dublu „transfer de capital simbolic” (Bourdieu, 1994: 94) asupra „artizanilor” lor (dinspre mitologia configurată în jurul *modelului* Monica Lovinescu și, deopotrivă, oricât de paradoxal ar putea să pară, dinspre aceea a „rezistenților” panteonizați în canonul estetic postbelic) contrazice, în ultimă analiză, înseși principiile „eticii neuitării”, în măsura în care el se înscrie pe linia unui „abuz al uitării” (Ricœur, 2000: 98).

Or, demersul Monicăi Lovinescu, reperabil atât în „jurnalele indirecte” din anii ’60 – ’80 cât și în scriitura memorialistică din aceeași perioadă și de după 1989, suprapune, în planul reflecției critice și eseistice, pledoaria pentru „travaliul” memoriei (în sensul „datoriei față de memorie”) în practica literară – pe care autoarea l-ar fi dorit ilustrat mai pregnant în literatura română a epocii totalitare¹⁴ – unui exercițiu critic care sfârșește prin a valida, de cele mai multe ori, valorile literare autentice, uneori în pofida adversității nedisimulate față de comportamentul controversat al autorilor unor cărți „supraviețuitoare”. Și, dacă privilegierea ideologiei „est-etice” canalizate pe axa „datoriei față de memorie” conduce, uneori, la supralicitarea valorii *estetice* a unor cărți a căror receptare posttotalitară nu pare să confirme atari valorizări (cazul romanului *Ostinato*¹⁵ al lui Paul Goma, de pildă) sau – în sfera demersului memorialistic – la idealizarea conduitei *etice* a unor disidenți al căror comportament se dovedește a fi fluctuant, *în timp*, în raport cu portretul ideal construit (cazul, iarăși, al lui Paul

¹³ Revizuirile actuale ale canonului indică adesea ignorarea unui aspect esențial, și anume că „noțiunea de canon „nu poate fi [...] desprinsă cu totul de realitatea estetică particulară și de un anumit context”, de „climatul unei epoci literar-artistice”, de „un spațiu socio-cultural bine precizat”. (Iulian Boldea, „Canonul literar. Limite și ierarhii”, în *Viața Românească*, nr. 3-4 / 2009, *Istoria*, URL: http://www.viataromaneasca.eu/arhiva/58_viata-romaneasca-3-4-2009/34_ancheta/282_canonul-literar-limite-si-ierarhii.html).

¹⁴ „În timp ce polonezii și ungurii vin cu proze incendiare, la noi domnește făcutul cu ochiul și literatura atemporală.” (2010 [1987]: 216). Notația autoarei nu vizează literatura parabolică în ansamblul ei (pe care o apreciază, inclusiv în *Est-etice*, așa cum o atestă paginile dedicate lui Octavian Paler, Sorin Titel („*Clipa cea repede* de Sorin Titel”, din 25 ianuarie 1985, dar și – în primele *Unde scurte* – „*Lunga călătorie a prizonierului* de Sorin Titel”, din 6 mai 1971) sau chiar fostului autor de proze realist-socialiste Laurențiu Fulga („Laurențiu Fulga și conștiința chinuită”, din 14 decembrie 1984). În cazul primului, ni se pare ilustrativă cronica despre *Polemicile cordiale* din 30 septembrie 1983, unde apare un scurt comentariu dedicat *Apărării lui Galilei*, urmat de o apreciere neașteptată vis-à-vis de rezistența prin estetic: „Noțiunile acestea: angajament, adevăr, curaj, literatură militantă fuseseră atât de prostituate de realismul socialist, încât literatura română le-a boicotat vreme îndelungată, încercând salvarea în esteticul pur. Încercare izolată printre literaturile trecute prin aceeași minciună și aceeași tiranie a dogmei: peste tot, din Rusia până în Polonia, de la Budapesta și până la Praga, cuvintele – 2000 sau mai multe –, pentru a se dezbăra de balastul propagandei se sprijineau pe alte evidențe și mai totdeauna un martor, ieșit din Gulag, inaugura prin mărturia sa reintrarea în literatură. La noi, ocolul a fost mai lung; s-ar putea însă, după unele romane apătute în ultimii ani (de la Marin Preda la Augustin Buzura), ca Octavian Paler să aibă dreptate și scriitorii români să fie acum mai pregătiți pentru un nou contact cu istoria.” (1994 [1983]: 76-77). Semnificative pentru aceeași atitudine privind valorile estetice ale literaturii postbelice ni se par și notațiile (redundante) din *Jurnal...* privind o serie de romane „supraviețuitoare”, precum *Dimineața pierdută* de Gabriela Adameșteanu, dar mai ales *Moromeții*, considerat „*cel mai bun roman postbelic*”. (2010 [1987]: 227, s. n.)

¹⁵ Vezi „Cuvântul înainte” și, mai ales, „Epilogul deschis” al primelor *Unde scurte*, unde Monica Lovinescu analizează cartea, apreciind-o, din perspectiva aceleiași „est-etici”, la superlativ.

Goma¹⁶), respectiva poziționare ideologică nu prejudiciază judecățile critice fundamentate pe criterii *estetice*.

În fapt, unitară – sub aspectul coerenței de ansamblu a volumelor publicate – pe tot parcursul activității militant-critice a Monicăi Lovinescu, această ideologie cunoaște, *în timp*, accente (sau nuanțe) diferite, sub influența contextului istoric / politic al redactării și al publicării textelor, care condiționează, până la un punct, și „fluctuațiile” identitare amintite și recunoscute ca atare de autoarea *Jurnalului*...: „Mama spunea că toate vârstele unei vieți nu sunt de fapt parcurse de aceeași ființă, că, reprivind trecutul, î se pare a vedea mai multe eu-uri străine. [...] Nu se poate să te povestești fără a pune în cauză certitudinea acestei povestiri. *Evanescența nu numai a amintirilor, dar și a persoanei care și le deapănă: ea e compusă din mai multe, uneori juxtapozabile, niciodată identice*. O viață nu e o biografie, ci o suprapunere de clișee biografice. Cele mai multe ne semnificative. (2010 [1984, 1985]: 138, 149, s. n.)

Lăsând deoparte problema (re)configurării traseului identitar personal, să observăm, de pildă, că, în *Undele scurte* (1990¹⁷) – care acoperă perioada 1961-1971, așadar, aceea a „liberalizării”, sfârșind cu momentul nefast al „tezelor din iulie” –, autoarea consacră numeroase cronici favorabile și, mai ales, pertinente sub aspectul analizelor critice, volumelor publicate în epocă de o serie de scriitori pe care, ulterior, în câteva dintre *Est-etice* (1994¹⁸) și, pe alocuri, în *Jurnal*..., avea să-i „pună la zi(d)”¹⁹, sancționându-le, după caz, fie – în textele din anii '80 – „angajarea” pe linia dictată de interesele legitimării „epocii de aur”, fie – în notațiile jurnaliere de după 1990 – „amnezia” postdecembristă. Este, de pildă, cazul cronicilor dedicate volumului *Vară buimacă* (2 martie 1968) și romanului *Îngerul a strigat* (3 iulie 1969) de Fănuș Neagu, romanelor *F* de D. R. Popescu (12 iunie 1969) și *Absenții* de Augustin Buzura (17 iunie 1971), parabolei dramatice a lui Marin Sorescu, *Iona* (10 februarie 1968), ultimul elogiat

¹⁶ Paul Goma (ca și, mai puțin, Norman Manea, autorul eseului *Felix culpa* din 1990, considerat o probă a „relecredințe” și a „fanatismului” (2010 [1992]: 319)) reprezintă, declarat, una dintre marile deziluzii postdecembriste ale Monicăi Lovinescu: „Într-adevăr, îmi pare rău că l-am cunoscut pe Paul Goma. Nu că l-am citit, nu că i-am admirat și suținut „mișcarea” din 1977, ci că l-am cunoscut.” E vorba de un Paul Goma care, în cel de-al treilea volum al *Jurnalului* său postdecembrist (*Jurnal de Noapte-Lungă*, 23 septembrie-31 decembrie 1993), consacrat „aproape integral” cuplului Lovinescu-Ierunca, își „disecă” foștii prieteni, după un „mecanism [...] simplu: pornește de la câte un adevăr, apoi inventează sau deformează”. (2010 [1995]: 380-381)

¹⁷ Prima ediție a volumului, apărută la Madrid, la editura „Limite”, datează din 1978.

¹⁸ Volumul cuprinde cronici din perioada 8 ianuarie 1983 – 3 decembrie 1987.

¹⁹ În *Est-etice*, această „punere la zi(d)” este limitată la doar câteva cronici, care îi vizează, de pildă, pe D. R. Popescu („D. R. Popescu la „izvor” și la congres”, din 20 noiembrie 1984), pe Petre Sălcudeanu (apreciat pentru *Biblioteca din Alexandria*, dar sancționat pentru „falsificarea” istoriei în *Cina cea de taină* – în „Istoria secretă descifrată de Petre Sălcudeanu?”, din 5 octombrie 1984), apoi – într-un text intitulat „Scriitorii și Canalul” (din 29 iunie 1984) – pe Fănuș Neagu, George Bălăiță, Sorin Titel (pe care autoarea îl critică, fără însă a înceta să-i „admire” „opera” clădită „la adăpost de conformismele zilei și ale cenzurii”, căreia îi consacrase, de altfel, cronici elogioase și în *Undele scurte* din perioada „liberalizării”) și din nou pe D. R. Popescu și Petre Sălcudeanu. În cazul ultimei cronici citate, sancțiunile vizează textele encomiastice publicate, „în presa vremii” (cum ar spune... George Bălăiță) și în volumul colectiv *Simbolurile Magistralei Albastre*, de autorii unor veritabile cărți „supraviețuitoare” publicate în perioada „liberalizării” – citate, semnificativ, pentru a sublinia contrastele dintre valoarea lor estetică și, în egală măsură, *etică* și conduita „compromițătoare” a aceluiași scriitori, prilejuită de „sărbătoarea” din 1984. În *Jurnal*..., scurtele notații critice (de după 1990) la adresa unor scriitori ca, de pildă, Augustin Buzura sau Marin Sorescu consemnează dezamăgirea memorialistei, provocată de pozițiile asumate de aceștia din urmă pe scena politică și culturală postdecembristă.

(la „superlativ”) – alături de Ștefan Bănuțescu – într-o cronică din 6 noiembrie 1966 (intitulată „Doi scriitori autentici”) etc.

Reținem, spre ilustrare, o secvență din „Deplasarea raiului: „F” de D. R. Popescu”: „Îl cunoșteam pe Dumitru Radu Popescu ca pe un autor interesant (mai ales prin „Dor”). Nu presimțeam destul că se va situa, cum se situează acum, pe primul plan al vieții literare românești. „F” accentuează o cotitură: trecerea de la uitare, prin exaltarea formelor, la conștiință, prin amintirea realului, mai ales de la Marin Preda încoace. Nu vom încerca un rezumat care ar schematiza ceea ce nu poate suferi abstractizarea, într-un atît materia cărții este împlântată în real. Deoarece e vorba de un roman al realului – și nu de un roman realist – și nu e vina lui D. R. Popescu dacă acest real alunecă în fantastic. De vină este numai o anumită istorie sau, și mai precis, prezența dominantă a răului în această istorie. Realul este scos din dimensiunile sale firești prin acest *rău* care îmbolnăvește timpul și pământul. [...] Dumitru Radu Popescu nu pledează pentru corabia lui Noe și nu așteaptă, ca acest personaj, potopul. El își centreează finalul pe tânărul pentru care „toți oamenii sunt nevinovați”, „atâta timp cât prin probe nu le-ai dovedit vinovăția”. Este o soluție a rațiunii împotriva iraționalului izvorât din violența fără margini, din puterea fără frâu, din raiul deplasat în grădina șefului de colectivă. Aceasta este fișa de curaj etic și civic a cărții. Permisul ei de liberă trecere într-o literatură a răspunderii. Cât despre literatură, ea pur și simplu se îmbogățește prin acest roman cu încă o dovadă că poate exista un fabulos al realului, infinit mai fantastic decât fantasticul propriu-zis. Calea lui Dumitru Radu Popescu e o cale modernă. [...] Dumitru Radu Popescu aparține, pe de altă parte, unei categorii literare ilustrată în tânăra literatură română și de un Fănuș Neagu: aceea a unei excesive vitalități estetice, ajungând aproape la o risipă a imaginației. [...] Abundența e însă strunită de rețeaua de semnificații în care autorul își închide întreaga construcție. Totul se metamorfozează neîncetat – psihologie, natură, simbol – în afară de această determinare a autorului de a nu ceda în fața ne semnificativului. Ceea ce înseamnă maturitate a darului.” (1990 [1969]: 356-357, 360-361)

Aprecierile de acest gen sunt suficient de numeroase, în volumul citat, pentru a proba poziționarea *estetică* și, în egală măsură *est-etică* (e drept, cu accent pe cea de-a doua) a Monicăi Lovinescu vis-à-vis de valoarea unor cărți de tipul romanului *F* (altminteri, unul dintre „romanele obsedantului deceniu” – publicate „cu voie de la poliție” –, „revizuite” de mai tinerii adepți ai est-eticii care, străduindu-se să-și depășească modelul, ajung să îl *falsifice*). Renunțăm să mai comparăm aprecierile de mai sus cu cele din *Est-eticele* din 1984 (unde autoarea îi pune față în față pe cei doi D. R. Popescu – autorul lui *F* și „compromisul”), pentru simplul motiv că, în cronicile din anii '80, obiectul analizei este exclusiv comportamentul scriitorului pe scena culturală și, mai ales politică, și nu opera (din păcate, tocmai din acest motiv, ocultată). Observația este valabilă, cu puține excepții, și pentru celelalte texte din *Est-etice* dedicate aceleiași teme.

Revenind la cronicile din perioada „liberalizării” și la cele din ajunul „tezelor din iulie”, să constatăm că valorizările est-etice negative, acolo unde apar (și apar cu prisosință) vizează, în marea lor majoritate, același tip de comportament „pe linie” al unor scriitori aparținând fie vechii „gărzi” a anilor ’50 (cum ar fi Mihai Beniuc), fie generațiilor mai tinere: e cazul, de pildă, al lui Eugen Barbu, sancționat, firește (și pe bună dreptate), și în textele din anii ’80, pentru „campaniile”²⁰ orientate împotriva unor personalități marcante ale criticii și literaturii epocii, sancțiuni care nu vizează, însă, și operele de valoare ale scriitorului, precum *Groapa*, așezată printre cărțile „supraviețuitoare” ale obsedantului deceniu: „În tot acest timp, numai două-trei cărți pot fi reținute, care se semnalau prin neadeziunea lor la astfel de slogane [acestea sunt citate mai sus, ca elemente de recuzită retorică preluate de E. Barbu din discursul realismului socialist, n. n.], printre care tocmai *Groapa*, sau și mai sigur *Moromeții* lui Marin Preda, și în sfârșit *Bietul Ioanide* a lui G. Călinescu.” (1990 [1966]: 197). Într-o cronică ulterioară – dedicată „Crailor de Curtea Nouă” (25 septembrie 1969) –, Eugen Barbu apare, în aceeași ipostază prea puțin onorabilă, ca un nostalgic al realismului socialist (într-o epocă în care regimul Ceaușescu, în căutarea legitimității simbolice, ataca, prin mitografii săi, erorile trecutului stalinist-dejist) și ca un vajnic denunțator al confrăților incapabili să scrie „lucrări cu fond ideologic «serios»”, plasat fiind în compania lui Ion Brad și a mai tânărului ... Nicolae Breban, proaspăt ales în Comitetul Central.

Apreciat – într-o cronică mai „veche” cu nici două luni față de cea citată (10 iulie), dedicată *Animalelor bolnave*, ca „un romancier de o vână remarcabilă”, care justifică „până la un punct”, elogiile criticii la adresa unei cărți „nu impecabil scrisă” (1990 [1969]: 363) – tânărul Breban re apare – într-un text din 4 martie 1971 – ca exponent, alături de Al. Ivăsiuc, al „noii gărzi a compromisului”. Cronică omonimă are ca punct de plecare implicarea celor „doi scriitori de altfel talentați” în dezbaterile prilejuite de „o recentă „masă rotundă” din *România Literară* asupra *Socialului în*

²⁰ Un alt caz ilustrativ pentru o astfel de poziționare în raport cu același gen de comportament ni se pare cronică dedicată – în 13 decembrie 1985 – atacurilor lui „Mihai Ungheanu împotriva *Caietelor critice*”, pe care autoarea le comentează, în termeni vehement polemici, pornind de la articolul publicat de critic în *Luceafărul* din 16 noiembrie (în același an). În articolul incriminat, criticul de la *Luceafărul* se lansase – sub pretextul „demontării” (termenul ne aparține) analizelor dedicate, într-un număr recent al *Caietelor...*, „poeziei tinere” – într-o abia disimulată campanie de denigrare a unor prestigioși colegi de breaslă –, mai exact a criticilor „cenacliști” Eugen Simion, Nicolae Manolescu, Ovid S. Crohmălniceanu, în primul rând, dar și Ion Pop și Al. Călinescu. Reținem, selectiv, câteva dintre observațiile Monicăi Lovinescu: „Din campania împotriva *Caietelor critice*, la desființarea căroră visează și lucrează toți publiciștii și cronicarii neoproletcultiști, cum putea să lipsească tenorul posac al grupului, Mihai Ungheanu? Nu e el principalul „critic” al neoproletcultiștilor, dacă nu singurul? Nu e el și cel mai încrâncenat, văzându-se exclus din această citadelă a criticii autentice: *Caietele critice*? [...] Argumentația lui Mihai Ungheanu e atât de aberantă, încât nici nu știi la care dintre enormitățile proferate să te oprești. [...] Articolul lui Mihai Ungheanu n-ar fi complet dacă n-ar conține și aluzia polițienească (legăturile dintre *Luceafărul* și o anumită instituție cu un profil precis sunt infinit mai clare decât acelea dintre *Luceafărul* și Uniunea Scriitorilor).” (1994 [1985]: 237, 238-239, 240) Comentând aprecierile criticului referitoare la „*diversiune[a] literară universitară*” disimulată, chipurile, sub ancheta *Caietelor...*, autoarea concluzionează: „Incapabili să fie competitivi pe plan pur artistic cu cei pe care și-i consideră „dușmani”, ei [„neoproletcultiștii”, n. n.] i arată cu degetul denunțului spre autorități. Și, pentru a fi bine înțeleși, întrebuintează și limbajul polițienesc de riogoare. De unde și termenul acesta de diversiune strecurat în articolul lui Mihai Ungheanu despre *Caietele critice*.” (Ibidem: 240)

literatură” – o adevărată „revelație” pentru Monica Lovinescu: „ea arată, și mai limpede ca de obicei, că există o nouă gardă a compromisului în literele românești, în fruntea căreia se află doi scriitori de altfel talentați: Nicolae Breban și Alexandru Ivasiuc. Amândoi aprobați cu entuziasm de Ion Brad, lovindu-se de opoziția lui Al. Piru, sau de nuanțele lui G. Dimisianu și S. Damian. Amândoi pledează pentru o resocializare a unei literaturi care ar fi devenit primejdios de estetizantă. Trebuie să recunoaștem că în timp ce Al. Ivasiuc își dă toate cărțile pe față, trecând la o neașteptată reabilitare a stalinismului, care nu mai suferă nici măcar de „greșeli”, Nicolae Breban începe cu o oarecare prudență, amintind de „boala de care au suferit anumite cuvinte”, dorind de acum înainte o „întrebuințare corectă” a lor. [...] Atunci când Nicolae Breban vorbește de reabilitarea unor termeni compromiși de stalinism, el nu o cere în sensul unei recuceriri a adevărului, ci numai în sensul unei îndulciri a minciunii.” (1990 [1971]: 473, 476)

Autoarea continuă cu o analiză (argumentată) a „duplicității” „noii gărzi”, punând, de pildă, față în față cele două poziții contradictorii asumate, într-un interval relativ scurt (din mai 1968 – când „incriminării” cereau, alături de colegii lor șaizeciști, „suprimarea cenzurii” – până la momentul consemnat în cronică) de cei doi tineri scriitori aparținând unei generații „care a fost un factor de liberalizare” și subliniind, prin contrast curajul (deopotrivă *etic* și *estetic*, am spune) unor scriitori ca Marin Preda sau D. R. Popescu, ca exponenți ai unui realism social care a dat cărți cu adevărat valoroase: „Au existat câteva romane realiste sau sociale în ultimii zece ani. A existat Marin Preda, cu al II-lea volum din *Moromeții* și cu *Intrusul*, după cum a existat *F*, romanul lui D. R. Popescu. (Amândoi, semnificativ, absenți de la această discuție.) Însă Marin Preda era un scriitor nu numai curajos, dar și consacrat când a publicat – a putut să publice – aceste cărți; iar curajul lui D. R. Popescu era cunoscut încă de la scandalul cu *Leul albastru*. Și nici unul nici celălalt n-au putut totuși să meargă până la capătul a tot ceea ce este și rămâne de spus.” (Ibidem: 476)

Cu adevărat semnificativă, din perspectiva poziționării autoarei în raport cu „rezistența prin estetic”, ni se pare observația care urmează: „În aceste condiții singura șansă pentru scriitorii tineri a fost evaziunismul, aluzia, încifrarea. Îndemnați spre realism, ei știau ce-i așteaptă (neavând nicio faimă, niciun nume și nici o poziție în partid care să-i acopere). Îi aștepta ceea ce le propune azi Nicolae Breban: să poată exercita doar o critică parțială a realității sociale (în unele sectoare, cum se exprimă el), iar dacă ar fi vrut s-o generalizeze, să fie acuzați de ceea ce Nicolae Breban numește azi „curaj nihilist”. Socialul și realismul reprezintă, în asemenea condiții, tot atâtea capcane prin care scrisul poate pactiza din nou cu minciuna.” Și încă: „Neputându-se exprima asupra teroarei staliniste în totalitatea ei, scriitorii români care n-au dispus sau n-au știut să-și creeze condițiile altor colegi de-ai lor din răsăritul Europei – nici să se închidă în exilul intern al unui Soljenițin – au evadat în literatura pură. E singurul baraj pe care au put să și-l inventeze. *Puternic sau slab, el a îngăduit totuși unei literaturi să reînvie, reînnoind cu vechile tradiții.*” (Ibidem: 476, 477, s. n.)

Exemplele de acest tip ar putea continua: ele există și în *Est-eticele* din anii '80 (pe care le-am evocat, pe alocuri, în note) și în jurnalele Monicăi Lovinescu, unde reflecțiile, modelate de aceeași ideologie, asupra comportamentelor compromițătoare sau, dimpotrivă, curajoase (fără a fi, obligatoriu, expresii ale disidenței politice) ale scriitorilor din spațiul de origine sunt însoțite, de multe ori, de portrete ale unor rezistenți autentici, arareori (sau, în orice caz, nu într-o măsură semnificativă) „demontate” de mersul istoriei și nu numai. Este, de pildă, cazul portretului lui E. Simion (pe care îl putem reconstitui pornind de la diverse „bruioane” presărate în jurnalele anilor '80), unul dintre „personajele” „marii istorii” care îi prilejuiește (din nou) Monicăi Lovinescu, într-o notație din 1986, o reflecție surprinzătoare (inclusiv pentru autoarea însăși) asupra *rezistenței*: „”Telefon dimineață de la Eugen Simion și întâlnire seara. Nu ne-am văzut de patru ani, îl găsim mai deschis ca niciodată. Noi ecouri asupra efectelor „demențiale” ale emisiunilor. [...] Când asist la laxismul și la iresponsabilitatea de aici, *nu pot să nu admir pe acești atât de buliți – și de mine chiar desconsiderați, pentru a nu se fi urcat pe baricade – intelectuali români care luptă cu încăpățănare, de decenii, pentru a salva o cultură ce reprezintă singura lor formă de rezistență. Nu-mi pare rău că mi-am petrecut existența alături și pentru ei.*” (2010 [1986]: 207, s. n.)

„Fluctuațiile” de perspectivă, reflectate în plan identitar și asumate, așa cum am văzut, de autoarea jurnalelor, apar, în marea lor majoritate, în notațiile de după 1990, pe fondul amintitelor „deziluzii”, accentuate, fără îndoială, îndeosebi de noul context politic, caracterizat printr-o amnezie suspectă, dacă nu cumva printr-o „mnemofobie” (a elitei politice, în primul rând) tributară trecutului totalitar și practicilor circumscrise „politicii uitării” (Michel, 2011). În acest context – pe care memorialista, din ce în ce mai conștientă de impactul mării tragedii personale²¹ asupra poziționării sale est-etice de-a lungul unui întreg parcurs existențial, îl ipostaziază, oferind prilejul unor comparații între trecutul rememorat în „Memorialul durerii”, de pildă, și prezentul în care foștii torționari²² „supraviețuiesc” (eufemistic vorbind) în ciuda victimelor și, în genere, a unei memorii colective „rănite” (Ricoeur, 2000: 95) – se înscriu reflecțiile despre acea „nausée” care pune în cauză fundamentele angajamentului său în istorie și,

²¹ „S. T. [Stelian Tănase, n. n.] se întreabă de ce, cu toate documentele ce mi-au fost date de la SRI (extrasecrete și la care el n-a avut acces), nu studiez cazul mamei? Îi vorbesc de impresia de pângărire pe care mi-o produc astfel de documente, dar, chiar în momentul în care mă motivez pentru exterior, îmi dau seama că e și altceva mai profund și care ține de lașitatea mea: mi-e frică să mă apropiu de acele străfunduri unde zace *culpabilitatea față de mama*. Evident, obiectiv, nu sunt culpabilă. [...] Vinovăția mea e de alt ordin. Că n-am avut viziune istorică și că am plecat fără a realiza că e pentru totdeauna. *Că n-am rămas alături de ea să suferim și să murim împreună.*” (2010 [1996]: 437, s. n.). Și, în altă parte: „De vină [sunt], în primul rând, eu. Care nu sunt în stare – și nu voi fi niciodată – să fac față arestării și morții mamei în închisoare. *Nu de la superficialitatea etică a scriitorimii române mi se trage „la nausée”, ci de aici.*” (2010 [1990]: 286, s. n.)

²² „Vedem caseta trimisă de Ioanid, cu Piteștiul. Cât putem judeca (trecerea în *pal secam* întunecă totul), documentarul e foarte bun. Iar Nicolski – în afară de faptul că pretinde de vreo trei ori că e doar „calomnia lui Ierunca”, are și fraza asta revelatoare: „parcă ne puteam închipui noi pe atunci că va veni decembrie '89!” Neagă totul, bineînțeles. Nici nu știa de Pitești, nici n-a anchetat personal vreun deținut politic. Avea dreptate Adriana [Georgescu, n. n.]: are mutra unui șobolan. Acum bătrân, vreo 78 de ani. Stă în vilă: 7 camere și tablouri de maeștri români pe pereți. În alte țări ar fi chemat în judecată pentru „crime împotriva umanității”. Și condamnat. *La noi, însă, ca la nimeni.*” (Ibidem [1991]: 309, s. n.).

deopotrivă, propria „ficțiune” identitară²³: „Nu ne simțim de aici, dar nu ne mai simțim nici de dincolo. Ideea unui astfel de sfârșit nu doar de veac – cum scriam mai sus –, ci și de mileniu mi se pare brusc insuportabilă. Să-ți fi petrecut o viață luptând împotriva totalitarismului, având impresia că ai contribuit la ruina lui, pentru a-i vedea palidele fantome înnegriindu-ți din nou orizontul și pătându-ți puținul timp ce ți-a mai rămas ține de deriziunea supremă.” (2010 [1997]: 451)

În același context, „arhiva” memorialistică și cea din *Unde scurte* se văd, cu atât mai mult, legitimate: „Tot timpul ne e luat cu pregătirea volumelor pentru Humanitas. Ce bine a căzut, de fapt, prostia americanilor de a închide biroul din Paris! Altfel ne-am fi petrecut ce ne-a mai rămas ca zile făcând emisiuni la Europa Liberă. Așa, cel puțin, le strângem în filele unor volume. Nu că ar fi importante în sine, dar pentru peisajul românesc invadat din nou de rinocerii culturali (și nu numai) și dată fiind tendința la amnezie generală, poate că aceste adevărate „antologii ale rușinii” dintr-un trecut ce se prelungește în prezent nu vor fi complet inutile.” (2010 [1992]: 330-331)

Cunoașterea, inevitabil fragmentară, a unui astfel de context, ne obligă să ne abținem de la judecăți *etice* vizând amintitele „antologii”: ar fi să repetăm, într-un fel sau altul, erorile unor „revizioniști” care au selectat, din mărturiile Monicăi Lovinescu despre „lumea prin care a trecut”, doar elementele apte să servească propriei legitimități. Drept pentru care preferăm să reținem – în spiritul „eticii neuitării” (credem) – ceea ce probează, nu doar în memorialistica Monicăi Lovinescu (inclusiv sau, mai ales, în „jurnalele indirecte”), faptul că acest trecut „obsedant” – matrice, și el, a identității culturale colective – nu a însemnat, de fapt, o „Siberie a spiritului”.

Bibliografie selectivă:

Corpus

Lovinescu, Monica, *Unde scurte*, București, Humanitas, 1990

Lovinescu, Monica, *Est-etice. Unde scurte IV*, București, Humanitas, 1994

Lovinescu, Monica, *Jurnal esențial*, București, Humanitas, 2010

Studii

Baugnet, Lucy, *L'identité sociale*, Paris, Dunod, 1998

Boldea, Iulian, „Canonul literar. Limite și ierarhii”, în *Viața Românească*, nr. 3-4 / 2009, *Istoria*,

URL: http://www.viataromaneasca.eu/arhiva/58_viata-romaneasca-3-4-2009/34_ancheta/282_canonul-literar-limite-si-ierarhii.html

Bourdieu, Pierre, *L'illusion biographique*, în *Actes de la recherche en sciences sociales*, iunie 1986, Vol. 62-63

Bourdieu, Pierre, *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action*, Paris, Seuil, 1994

²³ „...ma simt cuprinsă de o ușoară amețeală „identitară” (cum s-ar spune acum). Sunt azi, sunt ieri? *Sunt eu sau ceea ce aș fi putut fi dacă...*? Nu durează mult. Intervin ceilalți, care n-o cunosc decât pe M. L. de azi.” (Ibidem [1996]: 419, s. n.).

Gheorghiu, Mihai Dinu, *Intelectualii în câmpul puterii. Morfologii și traiectorii sociale*, Iași, Polirom, 2007

Gusdorf, Georges, *Auto-bio-graphie. Lignes de vie 2*, Paris, Odile Jacob, 1991

Lejeune, Philippe, *Le pacte autobiographique. Nouvelle édition augmentée*, Seuil, Paris, 1996

L'Ecuyer, René, *Le Concept de soi*, Paris, PUF, 1978

Maffesoli, Michel, *Au creux des apparences. Pour une éthique de l'esthétique*, Paris, Éditions de la Table Ronde, 2007

Michel, Johann, *Peut-on parler d'une politique de l'oubli ?* în *Atelier international des usages publics du passé*, 2011, URL:

<http://centrealbertobenveniste.org/formail-cab/uploads/Michel.pdf>.

Mucchielli, Alex, *L'identité* (4e édition), Paris, PUF, 1999

Ricœur, Paul, *Soi-même comme un autre*, Paris, Seuil, 1990

Ricœur, Paul, *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Seuil, Paris, 2000

Simion, Eugen, *Genurile biograficului*, București, Univers enciclopedic, 2002